

Αντιπαραβολική μελέτη της ελληνικής και της βουλγαρικής φρασεολογίας: Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα

Χριστίνα Μάρκου

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

ABSTRACT

The aim of this paper is to propose an integrative comparative approach for the study of Modern Greek and Bulgarian phraseology. This approach takes into account previous studies, as well as the insight that the interaction of cultural linguistics and cognitive linguistics is particularly topical in the field of phraseology. The first task in carrying out such a goal is to identify and highlight the main concepts presented in phraseology and construct a relevant conceptual system. The proposed approach provides a comprehensive comparison of phraseological units at the level of the actual meaning, of the figurative identity or difference and of the syntactic structure. The field of the concept of poverty is analyzed as an illustrative example.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: αντιπαραβολική φρασεολογία, έννοια, ισοδυναμία, φτώχεια

1. Η αντιπαραβολική φρασεολογία: Ένα αναδυόμενο πεδίο έρευνας

Η αντιπαραβολική φρασεολογία αποτελεί σχετικά πρόσφατο πεδίο της γλωσσικής έρευνας το οποίο αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη δυναμική, διεκδικεί δε αυτονομία με σαφώς οριοθετημένο αντικείμενο, βασικές θεωρητικές αρχές και διακριτά μεθοδολογικά και ορολογικά εργαλεία (βλ. Reichstein 1980, Abraham 1989, Korhonen 2007, Colson 2008, Dobrovól'skij & Piirainen 2005, Dobrovól'skij 2007, 2011, Vasilenko 2016). Ο γενικότερος στόχος της αντιπαραβολικής φρασεολογίας είναι η ανάδειξη των ομοιοτήτων και των διαφορών των φρασεολογικών συστημάτων δυο αντιπαραβαλλόμενων μεταξύ τους γλωσσών, με την παράλληλη προβολή των χαρακτηριστικών μοντέλων εννοιοποίησης του κόσμου και της γλωσσικής ιδιαιτερότητας της φρασεολογικής σημασίας.

Οι ιδιαιτερότητες της αντιπαραβολικής ανάλυσης της φρασεολογίας οφείλονται στην ίδια τη φύση του αντιπαραβαλλόμενου φρασεολογικού υλικού. Η ύπαρξη πλήθους παραμέτρων που διαμορφώνουν το στάτους των φρασεολογικών μονάδων (Baranov & Dobrovól'skij 2009: 21) καθιστά την εν λόγω ανάλυση σύνθετη και επιβάλλει να διεξάγεται αυτή σε πολλαπλά στάδια (Vasilenko 2016: 52).

Η πλειονότητα των «παραδοσιακών» μελετών στη σφαίρα της αντιπαραβολικής φρασεολογίας παρουσιάζει το βασικό μειονέκτημα ότι αποτελεί κυρίως περιγραφή ή σύγκριση παραδειγμάτων με προσανατολισμό ως επί το πλείστον στην εφαρμογή, χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ερμηνεία τους σε συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο (Colson 2008: 194). Ως συνήθως υποβάλλονται σε σύγκριση είτε μεμονωμένες φρασεολογικές μονάδες, είτε, στην καλύτερη περίπτωση, ομάδες φρασεολογισμών, ενώ σχεδόν απουσιάζουν οι αντιπαραβολικές μελέτες των συνόλων των φρασεολογικών συστημάτων.¹ Έχει πλέον συνειδητοποιηθεί η ανάγκη για μια διαφορετική προσέγγιση, η οποία να μπορεί να οδηγήσει στην εις βάθος ανάλυση μεγαλύτερων συνόλων φρασεολογικών δεδομένων (Colson 2008: 194, Petrova & Markou 2015: 176).

Οι παράμετροι της τυπολογικής ή χωρικής εγγύτητας μπορεί να λειτουργήσουν ως προϋπόθεση για την αντιπαραβολική ανάλυση των φρασεολογικών συνόλων, παρόλο που δεν θεωρούνται σημαντικές (Dobrovól'skij 2011, Piirainen 2009, 2010). Στην περίπτωσή μας, το γεγονός ότι και οι δυο γλώσσες που εξετάζουμε ανήκουν στη

¹ Ένα παράδειγμα αντιπαραβολικής ανάλυσης των συνολικών φρασεολογικών συστημάτων αποτελεί η σύγκριση της βουλγαρικής και της ρουμανικής φρασεολογίας από την άποψη της μορφής των φρασεολογικών μονάδων (βλ. Kaldieva-Zaharieva 2005).

βαλκανική γλωσσική ένωση² καθιστούν βάσιμες τις προσδοκίες για την ύπαρξη σημαντικής ομοιότητας των φρασεολογικών συστημάτων τους (Assenova 2002: 48-51). Η κοινή υλική και πνευματική ζωή, οι ομοιότητες στη σφαίρα της λαϊκής σοφίας και των αξιακών συστημάτων των βαλκανικών λαών αποτυπώνονται στη φρασεολογία ως αντανάκλαση του ίδιου και του αυτού πνεύματος (“*un seul et même esprit*”: Sandfeld 1930: 7, όπ.π. στο Assenova 2002: 48).³

2. Η κατάσταση της αντιπαραβολικής ελληνο-βουλγαρικής φρασεολογικής έρευνας

Επιχειρούμε εδώ μια σύντομη ανασκόπηση των συγκριτικών/αντιπαραβολικών μελετών της ελληνικής και της βουλγαρικής φρασεολογίας, επιδιώκοντας να θίξουμε τα κυριότερα προβλήματα που ανακύπτουν από την αποτίμηση της κατάστασης όπως αυτή έχει διαμορφωθεί κατά την παρούσα στιγμή. Ο αριθμός των ελληνο-βουλγαρικών συγκριτικών μελετών στη σφαίρα της φρασεολογίας είναι περιορισμένος. Συγκεκριμένες και μεμονωμένες φρασεολογικές μονάδες συμπεριλαμβάνονται σε έρευνες που ανάγονται σε μελέτες ευρύτερου βαλκανιολογικού ενδιαφέροντος (βλ. ενδεικτικά Assenova 2002, Petrova 2011, 2013, 2014). Τελευταία παρατηρείται αύξηση του αριθμού των εργασιών που προσανατολίζονται στη διαγλωσσική μελέτη ομάδων ή τάξεων φρασεολογισμών (Yanisova 2008, Avginova 2010, 2011, Markou 2011, 2012, 2013, Kartalova 2016). Δεν απουσιάζουν οι σχετικές αναφορές επίσης σε εργασίες εφαρμοσμένου χαρακτήρα (Vasilev 2017). Κατά κανόνα όλες οι προαναφερόμενες μελέτες διερευνούν συγκεκριμένα και μεμονωμένα ζητήματα και καταλήγουν κυρίως σε επιμέρους συμπεράσματα.

Με ελάχιστες εξαιρέσεις (βλ. Symeonidis 1991, Συμεωνίδης 2000, Θώμου 2003, 2014, Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ευθυμίου 2006, Χιώτη 2010, Δημοπούλου 2010, 2012, Μότσιου 2007, 2012), στην ελληνική βιβλιογραφία παραμένουν σπάνιες οι συστηματικές μελέτες στη σφαίρα της φρασεολογίας. Ως συνέπεια του γεγονότος αυτού ανακύπτουν ζητήματα όπως η ακαταστάλακτη ορολογία (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ευθυμίου 2006: 11) και τα ανεπαρκώς επεξεργασμένα θεωρητικά πλαίσια που καθορίζουν το στάτους και τον ορισμό των φρασεολογικών μονάδων, τον όγκο της φρασεολογίας, τις μορφικές παραλλαγές κ.λπ. (βλ. επίσης Migacheva 1998).

Αποτελεί πρακτική δυσκολία η απουσία συστηματικών φρασεολογικών λεξικών της νέας ελληνικής.⁴ Επιπλέον, πολλές από τις συλλογές (φρασεολογικά λεξικά) που

² Ο όρος χρησιμοποιείται ως απόδοση του γερμανικού όρου *Balkan Sprachbund* από τον Τζιτζιλί (2000), και έχει γίνει δεκτός από μεγάλο μέρος των γλωσσολόγων. Η θεωρία του *Sprachbund* και ο αντίστοιχος όρος προτάθηκε το 1928 από τον N. Trubetzkoy για την περιγραφή της γλωσσικής κατάστασης στα Βαλκάνια ως τυπικού παραδείγματος γλωσσικής ένωσης (Assenova 2002: 10-12).

³ Θεμελιώδες για τη βαλκανική φρασεολογία αναδεικνύεται το έργο του Papanagi *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, το οποίο δημοσιεύεται στις αρχές του προηγούμενου αιώνα (1908). Η συλλογή περιέχει 451 φρασεολογικές μονάδες με όμοια ή παρόμοια σημασία στην ελληνική, βουλγαρική, αλβανική και ρουμανική (Petrova 2014: 15-17). Γεγονός εξαιρετικής σημασίας για την έρευνα της βαλκανικής φρασεολογίας αποτελεί το συλλογικό βαλκανικό φρασεολογικό λεξικό υπό την καθοδήγηση του J. Thomai *Fjalor Frazelozjistik Ballkanik* (Thomai et al. 1999), που περιλαμβάνει 5000 παράλληλους φρασεολογισμούς και στο οποίο γίνεται προσπάθεια ταξινόμησης των παράλληλων μονάδων στη βάση της προέλευσής τους. Διακρίνονται παράλληλες μονάδες που δημιουργήθηκαν στην πορεία της κοινής ιστορικής ζωής των βαλκανικών λαών, μονάδες που εμφανίστηκαν με ανεξάρτητο τρόπο, δάνεια ανάμεσα στις βαλκανικές γλώσσες και δάνεια από μη βαλκανικές γλώσσες (από την τουρκική και τις ρομανικές γλώσσες) (βλ. Petrova 2014: 20).

⁴ Το πρόβλημα αυτό της έλλειψης ειδικών φρασεολογικών λεξικών ισχύει για τις περισσότερες βαλκανικές γλώσσες και σε συνδυασμό με τις δυσκολίες κάθε προσπάθειας που αποσκοπεί στην πληρότητα (παρά την εύκολη διαπίστωση των φρασεολογικών ομοιοτήτων ανάμεσα στις γλώσσες αυτές) ευθύνεται για το γεγονός ότι «η βαλκανική φρασεολογία δεν κατόρθωσε να επωφεληθεί από τις

κυκλοφορούν, αφορούν σε λόγιες εκφράσεις ή εκφράσεις από την εκκλησιαστική γλώσσα (βλ. ενδεικτικά Παπαζαφείρη 1995, Μαρκαντωνάτος 2002).⁵

Προβλήματα τόσο θεωρητικού, όσο και πρακτικού χαρακτήρα ανακύπτουν επίσης από την έντονη υφολογική διάκριση ανάμεσα σε λόγιο και λαϊκό στη νεοελληνική και το υψηλό ποσοστό των φράσεων και ιδιωτισμών που κληρονομήθηκαν από προηγούμενα στάδια εξέλιξης της γλώσσας και διασώζονται έως σήμερα.⁶ Αυτές οι μονάδες –αρχαιοελληνικής και βυζαντινής προέλευσης, εκφράσεις προερχόμενες από τη γλώσσα της εκκλησίας και κατάλοιπα της καθαρεύουσας στη λόγια γλώσσα– αποτελούν σύνολα από απολιθωμένες αρχαϊστικές φράσεις στο φρασεολογικό σύστημα (βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ευθυμίου 2006, Χιώτη 2010), που δυσχεραίνουν και καθιστούν επιπλέον περίπλοκη τη συγχρονική-αντιπαραβολική έρευνα.⁷ Είναι εκείνα τα γλωσσικά στοιχεία που «ή παραδίδονται αυτούσια από γενεά σε γενεά αμετάβλητα ή, όταν οι λέξεις που τα αποτελούν, παύουν να είναι σαφείς, ανανεώνονται με άλλες λέξεις πιο σύγχρονες» (Ανδριώτης 1957: 2). Ως προς την παράμετρο του ύφους, ένα μεγάλο τμήμα αυτών των εκφράσεων (π.χ. *παν μέτρον άριστον*,⁸ *απορώ και εξίσταμαι*,⁹ *αγρόν ηγόρασε*¹⁰) δεν έχει φρασεολογικά ισοδύναμα σε διαγλωσσικό επίπεδο, εκτός από τις περιπτώσεις που πρόκειται για φρασεολογικούς διεθνισμούς (φράσεις με αρχαία ελληνική ή λατινική προέλευση, φράσεις που ανάγονται στην αρχαία ελληνική μυθολογία, εκφράσεις από την Αγία Γραφή).¹¹

Καθώς αναζητεί τις αντιστοιχίες των νεοελληνικών στερεότυπων εκφράσεων στην αρχαία ελληνική, ο Ανδριώτης εξαιρεί τις εκφράσεις από τη γλώσσα της εκκλησίας και κατ' αυτόν τον τρόπο θέτει το βασικό κριτήριο επιλογής του υλικού της έρευνάς του, με το επιχείρημα ότι οι στερεότυπες εκφράσεις που πέρασαν στη νέα ελληνική από τη γλώσσα της εκκλησίας «αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία, εφόσον δεν προέρχονται από την προφορική παράδοση της γλώσσας, και γι' αυτό δεν εξετάζονται εδώ» (Ανδριώτης 1957: 4).

Εφόσον όμως οι φράσεις αυτές έχουν ενσωματωθεί στη νεοελληνική γλώσσα στο επίπεδο του υφολογικά ουδέτερου καθημερινού λόγου, θεωρούμε ότι ανήκουν αναμφίβολα στο νεοελληνικό φρασεολογικό σύστημα. Στην ανάλυση της έννοιας «φτώχεια» που ακολουθεί αξιοποιούνται οι εκφράσεις με προέλευση από την Αγία

προόδους που παρουσίασε ο κλάδος αυτός σε ορισμένες βαλκανικές χώρες, όπως η Βουλγαρία» (Τζιτζιλής 2000: 12).

⁵ Στις περισσότερες σχετικές συλλογές χρησιμοποιείται ως επί το πλείστον ο όρος «φράση», αλλά εκτός από τις φράσεις οι συγγραφείς περιλαμβάνουν και απλές λέξεις που έχουν ένα καθιερωμένο νόημα. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι στόχος του μεγαλύτερου μέρους των εν λόγω λεξικών είναι είτε η σωστή χρήση των εκφράσεων από τους ομιλητές, είτε η ενημέρωση για την ιστορική προέλευση των εκφράσεων και ως προέκταση η δημιουργία εθνικής υπερηφάνειας στους νέους (Χιώτη 2010: 162, Petrova 2014: 22).

⁶ Σε σχέση με τη διάκριση λόγιο-λαϊκό στα νέα ελληνικά έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι έχει μεγαλύτερη έκταση από ό,τι σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες (βλ. περισσότερα στο Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας 2006).

⁷ Σύμφωνα με τις υπάρχουσες έρευνες, οι λόγιες εκφράσεις (π.χ. *εν λευκώ, εφ' όλης της ύλης, επ' αυτοφώρω*) είναι πολύ συχνότερες στον ελληνικό προφορικό και γραπτό λόγο απ' ό,τι στην αγγλική οι απολιθωμένοι λατινισμοί, όπως *vice versa, mutatis mutandis, ad infinitum* κ.ά. (βλ. Χιώτη 2010: 177).

⁸ Η φράση αποδίδεται στον Κλεόβουλο από τη Λίνδο της Ρόδου (Νατσούλης 1989: 460).

⁹ Η φράση προέρχεται από τις Πράξεις των Αποστόλων (2:1-13) (Νατσούλης 1989: 79).

¹⁰ Φράση με προέλευση από τις Γραφές, από μια παραβολή του Χριστού (Λουκ. 14:18) (Νατσούλης 1989: 28).

¹¹ Η διαπίστωση των γλωσσικών και των σημασιολογικών σχέσεων και αντιστοιχιών ανάμεσα στις λαϊκές φράσεις και τα βιβλικά ισοδυναμά τους έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς προϋποθέτει σαφή κριτήρια διάκρισης και συνδυασμό της συγχρονικής και της διαχρονικής προσέγγισης της ισοδυναμίας. (Συγκεκριμένα για τις σχέσεις ισοδυναμίας και προέλευσης των βιβλικών φρασεολογισμών στη βουλγαρική βλ. Trendafilova 2007).

Γραφή όπως π.χ. *είμαι επί ξύλου κρεμάμενος*,¹² *ουκ έχω πού την κεφαλήν κλίνη*,¹³ *περίοδος ισχνών αγελάδων*¹⁴ κ.λπ.

Το γεγονός ότι δεν έχει εξασφαλιστεί ομόθυμη αποδοχή της σχετικής ορολογίας επιβάλλει μια αρχική αποσαφήνιση των όρων που αναφέρονται στους λεξικούς συνδυασμούς οι οποίοι αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης, δεδομένου ότι η αντιπαραθετική προσέγγιση στη φρασεολογία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον καθορισμό του στάτους των φρασεολογικών μονάδων (Mokienko 2000: 337). Στην εργασία υιοθετούμε και χρησιμοποιούμε αδιακρίτως τους όρους *φρασεολογική μονάδα* (εφεξής ΦΜ) και *φρασεολογισμός*. Οι ΦΜ ορίζονται ως σταθεροί συνδυασμοί με πάγια και συμβατική μορφή, με δύο ή περισσότερα συστατικά, οι οποίοι επανερμηνεύονται με διαφορετική από τη σημασία εκείνη του αθροίσματος των λεξικών συστατικών τους (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ευθυμίου 2006: 10, Μότσιου 2012: 960-961). Τα συστατικά της ΦΜ δεν έχουν αυτόνομη σημασία, καθορίζουν όμως την εσωτερική μορφή (inner form)¹⁵ και τη σημασία της μονάδας, καθώς δημιουργούν εικονοσχήματα (image-schemas) με μεταφορική ή μετωνυμική βάση. Στο σύνολο των οριζόμενων με αυτόν τον τρόπο μονάδων περιλαμβάνονται ΦΜ με διαφορετικό βαθμό στερεοτυπικότητας: αδιαφανείς στερεότυπες εκφράσεις-ιδιωματισμοί (idioms), λεξικές συνάψεις (lexical collocations) και στερεότυπες παρομοιώσεις.

3. Θεωρητικές και μεθοδολογικές αναζητήσεις και βασικά ορολογικά εργαλεία

Η εξέλιξη της αντιπαραβολικής φρασεολογίας ακολουθεί την αναζήτηση της βέλτιστης ερευνητικής μεθοδολογίας. Έχουν προταθεί διαφορετικές προσεγγίσεις και μέθοδοι φρασεολογικής ανάλυσης τόσο σε συγχρονικό, όσο και σε διαχρονικό επίπεδο (βλ. ενδεικτικά Reichstein 1980, Mokienko 2000, Zykona 2011), από τις οποίες αξίζει να σημειωθεί ως πλέον αποτελεσματική η μέθοδος της δομο-σημασιολογικής μοντελοποίησης, η οποία βασίζεται στην αντιπαραβολή ιδεογραφικών πεδίων, σημασιολογικών ομάδων και συνωνυμικών σειρών, αποτελούμενων από ΦΜ που συνδέονται μεταξύ τους με βάση τη σημασία τους (Mokienko 2000: 338-339). Καθώς είναι σε χρήση οι όροι *θεματικές ομάδες*, *θεματικά πεδία*, *σημασιολογικά πεδία*, *ιδιωτισμικό πεδίο*¹⁶ κ.ά., θεωρούμε δόκιμο και υιοθετούμε τον όρο *ιδεογραφικό πεδίο*, στο οποίο οι φρασεολογικές μονάδες ταξινομούνται με βάση την έννοια που εκφράζουν. Η δομή του πεδίου δεν είναι χαοτική, αλλά ιεραρχικά δομημένη ανάλογα με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εκάστοτε έννοιας (Telija 1996: 157-174).

Η διαμόρφωση των πεδίων γίνεται επαγωγικά (και όχι αφαιρετικά): από τις ΦΜ στα σημασιολογικά πεδία και όχι από το αφηρημένο λογικό σχήμα προς τους φρασεολογισμούς, δεδομένου ότι στη φρασεολογία είναι δυνατόν να απουσιάζουν πολλά a priori οριζόμενα πεδία (Baranov & Dobrovol'skij 2008: 378, Petrova 2011: 81). Κατά την καταγραφή και τη συγκέντρωση των ΦΜ πρέπει να υπολογίζεται σαφώς η «ιδεογραφική επιλεκτικότητα» του φρασεολογικού συστήματος και η απουσία

¹² Η φράση προέρχεται από τον ύμνο της Μεγάλης Πέμπτης «Επί ξύλου, βλέπουσα, κρεμάμενον, Χριστέ».

¹³ Η φράση *ουκ έχω πού την κεφαλήν κλίνη* (Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο, 8:20) μεταγενέστερα συναντάται επίσης και με απαρέμφατο: *ουκ έχω πού την κεφαλήν κλίνει*.

¹⁴ Η φράση προέρχεται από το βιβλικό μύθο της Παλιάς Διαθήκης, (Γένεσις, 41)

¹⁵ Η «εσωτερική μορφή» (inner form) είναι η εικονιστική συνιστώσα στη σημασία των ΦΜ, μια από τις βασικές παραμέτρους στις οποίες βασίζεται η περιγραφή της φρασεολογίας, παράλληλα με την σημασία (actual meaning), και το ύφος (Baranov & Dobrovol'skij 2009: 21). Περισσότερα για την «εσωτερική μορφή» και τη διαμόρφωση της σημασίας των φρασεολογισμών βλ. στα Baranov & Dobrovol'skij (1998), Baranov (2010) και Dobrovol'skij (2016).

¹⁶ Το ιδιωτισμικό πεδίο ορίζεται από την. Μότσιου (2007: 1033) ως σημασιεννοιακό πεδίο που περιλαμβάνει ιδιωτισμούς.

ισομορφίας των επιμέρους ιδεογραφικών δομών, γεγονός που οδηγεί σε διαφορές ως προς την ποσότητα και την «πυκνότητα» των γλωσσικών δεδομένων στα διαφορετικά πεδία. Προηγούμενες μελέτες μαρτυρούν ότι τα πλέον ενεργά πεδία στη φρασεολογία είναι αυτά που σχετίζονται με χαρακτηριστικά, ενέργειες και καταστάσεις του ανθρώπου (Mokienko 1995: 5). Η σύγκριση σε μια τέτοια βάση αποκαλύπτει και την ασυμμετρία των επιμέρους πεδίων ως προς την ποσότητα των ΦΜ που εμπερικλείουν.

Η διαδοχή των επιστημονικών παραδειγμάτων στην ουσία αποτελεί αλλαγή των κυρίαρχων τάσεων που σχετίζονται με μια συγκεκριμένη προσέγγιση (βλ. Baranov & Dobrovol'skij 1997: 11). Τα διαδοχικά βήματα στη σφαίρα της έρευνας της φρασεολογίας όλο και περισσότερο υπερβαίνουν τα όρια της γλωσσολογίας και προσανατολίζονται στην αλληλεπίδραση των γνωσιακών, γλωσσολογικών και πολιτισμικών προσεγγίσεων. Με τη συνέργεια της γνωσιακής και πολιτισμικής προσέγγισης λαμβάνονται υπ' όψιν τόσο οι γνωσιακές διεργασίες δημιουργίας και κατανόησης των φρασεολογισμών, όσο και η επίδραση του πολιτισμικού παράγοντα στη διαμόρφωση της φρασεολογικής σημασίας (Dobrovol'skij & Piirainen 2010: 9, Petrova 2014: 238).

Η συνολική γνωσιακή-πολιτισμική προσέγγιση καταρτίζει ορισμένες σταθερές θέσεις-αξιώματα, που επεξεργάστηκαν και εφάρμοσαν οι Baranov & Dobrovol'skij (2008). Συγκεκριμένα, η έρευνα οφείλει να εξετάζει τη συγχρονική λειτουργία των ΦΜ, δηλαδή να βασίζεται σε σύγχρονο αυθεντικό γλωσσικό υλικό (Baranov & Dobrovol'skij 2008: 379). Επίσης, δεν υφίσταται αντίθεση μεταξύ των γλωσσικών και των εξωγλωσσικών πληροφοριών (Baranov & Dobrovol'skij 1997: 11), καθώς εκτός από τα γλωσσικά δεδομένα, κατά την ανάλυση είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπ' όψιν και οι καθοριστικοί για τη διαμόρφωση της φρασεολογικής σημασίας εξωγλωσσικοί παράγοντες. Η «εικονιστικότητα» των ΦΜ είναι αποτέλεσμα της γνωσιακής επεξεργασίας των αντιλήψεων για τον κόσμο που με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο κωδικοποιούνται στη δομή των φρασεολογισμών (Baranov & Dobrovol'skij 1997: 14). Η πολιτισμική ιδιαιτερότητα διαδραματίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο τόσο σε σχέση με τη γλωσσική έκφραση, όσο και στην επεξεργασία των γνώσεων (Dobrovol'skij & Piirainen 2005: 18-22).

Η γνωσιακά προσανατολισμένη έρευνα βασίζεται στην ανάλυση των εννοιών δεδομένου ότι οι ΦΜ αποτελούν στοιχεία ενός ολοκληρωμένου εννοιολογικού συστήματος (Dobrovol'skij & Piirainen 2010: 8).¹⁷ Απαραίτητο στάδιο της μελέτης της φρασεολογίας είναι η διαμόρφωση ενός *εννοιολογικού συστήματος* που να αντιστοιχεί στα φρασεολογικά δεδομένα έτσι ώστε να εντοπιστούν και να αναδειχθούν οι βασικές έννοιες, δηλαδή να οριστούν οι εννοιολογικές σφαίρες που καλύπτονται από ΦΜ, να ομαδοποιηθούν και να αποσαφηνιστούν οι μεταξύ τους σχέσεις (Baranov & Dobrovol'skij 2008: 367), δεδομένου ότι οι φρασεολογισμοί «αποθηκεύονται» με τη μορφή συνειρμικών-σημασιολογικών δικτύων και η αποκρυπτογράφηση τους είναι δυνατή μόνο με την ανάλυση των συνόλων, ομαδοποιημένων με βάση τη συγγένεια του εννοιολογικού περιεχομένου τους (Telija 1996: 256).

Μια πρώτη και βασική απαιτούμενη διαδικασία είναι η «παραμετροποίηση» της υπό διερεύνηση έννοιας (Telija 1996: 261). Τα ευρύτερα ιδεογραφικά πεδία των εννοιών πρέπει να διαιρεθούν με βάση τις επιμέρους παραμέτρους (τα επιμέρους σημασιολογικά συστατικά) της συνολικής έννοιας (Baranov & Dobrovol'skij 2008:

¹⁷ Έχουν προταθεί διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις της ανάλυσης εννοιών, εκ των οποίων οι σημαντικότερες είναι η σημασιολογία των πλαισίων (*frame semantics*, Fillmore 1977a, 1977b), η θεωρία της εννοιολογικής μεταφοράς (Lakoff & Johnson 1980), η θεωρία των προτύπων (*prototype theory*) (βλ. Bartmiński 1985, 1993), η θεωρία των στερεοτύπων ή γνωσιακών προτύπων (Rosch 1973, Wierzbicka 1990) κ.ά.

371). Οι ΦΜ που εμπίπτουν σε κάθε ομάδα-παράμετρο διαμορφώνουν υπο-ομάδες, οργανωμένες σε *ταξινομικά δίκτυα* (Telija 1996: 256), στις οποίες διακρίνεται και ο βαθμός διαγλωσσικής ισοδυναμίας στη βάση της δηλωτικής, της αξιολογικής και της εικονιστικής συνιστώσας (Dobrovol'skij 1996: 71). Το βάθος της διαίρεσης εξαρτάται από το ίδιο το φρασεολογικό υλικό. Καθώς ο βαθμός αφαίρεσης των διαφορετικών φρασεολογισμών μπορεί να είναι διαφορετικός, «οι φρασεολογισμοί με περισσότερο αφηρημένη σημασία θα βρεθούν σε ταξινομητικές ομάδες υψηλότερης κατάταξης σε σχέση με τους φρασεολογισμούς με πιο συγκεκριμένη σημασία» (Baranov & Dobrovol'skij 2008: 371).

Η αντιπαραβολική εξέταση των ΦΜ εκκινεί από την έννοια της διαγλωσσικής ισοδυναμίας, δηλαδή του βαθμού της εφικτής κατανόησης και απόδοσης μιας μονάδας σε άλλο γλωσσικό και πολιτισμικό περιβάλλον (Vasilenko 2016: 69). Η ταξινόμηση και περιγραφή των τύπων της διαγλωσσικής ισοδυναμίας επί δεκαετίες βρισκόταν στο επίκεντρο της αντιπαραβολικής φρασεολογικής ανάλυσης των «παραδοσιακών» προσεγγίσεων (Korhonen 2007: 586). Ανεξάρτητα από την προσέγγιση και τη μεθοδολογία, κύριος στόχος της αντιπαραβολικής φρασεολογικής έρευνας είναι να προσδιοριστούν και να αναδειχθούν τα ταυτόσημα και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα των συγκρινόμενων συστημάτων και να διαπιστωθεί η διαγλωσσική ισοδυναμία (διασυστηματική και μεταφραστική) με τον συνυπολογισμό των σημασιολογικών, των μορφικών, των υφολογικών και των πραγματολογικών παραμέτρων.

Από την άποψη της δομής, της σημασίας, των υφολογικών χαρακτηριστικών και της χρήσης στο λόγο, οι διαφορετικοί τύποι της διαγλωσσικής ισοδυναμίας που διακρίνονται και παραδοσιακά αξιοποιούνται στις αντιπαραβολικές μελέτες, διαμορφώνουν εν γένει τέσσερις κατηγορίες: πλήρη φρασεολογικά ισοδύναμα (full equivalents), μερικά ισοδύναμα (partial equivalents), φρασεολογικά παράλληλα (phraseological parallels) και έλλειψη φρασεολογικών ισοδύναμων (non-equivalents) (Dobrovol'skij 2011: 220-223).

4. Αντιπαραβολική ανάλυση της έννοιας «φτώχεια»

Προκειμένου να απεικονίσουμε την προτεινόμενη προσέγγιση, επιχειρούμε στη συνέχεια την ανάλυση της θεμελιώδους γλωσσο-πολιτισμικής έννοιας «φτώχεια». Για να οριοθετήσουμε το υλικό της αντιπαραβολικής ανάλυσης, επιλέγουμε να συγκεντρώσουμε ΦΜ με σαφή αναφορά στην έννοια της φτώχειας, η οποία δηλώνεται είτε ρητά (με το λέξιμα *φτώχεια* και τα συνώνυμά του), είτε με αναφορά στις παραμέτρους που την ορίζουν. Μελετούμε τόσο μονάδες που πληρούν όλα τα κριτήρια ιδιωματικότητας (Baranov & Dobrovol'skij 1996: 51-65), όσο και λιγότερο παγιωμένες λεξικές συνάψεις.¹⁸ Αξιοποιούμε επίσης τις στερεότυπες παρομοιώσεις ως υποκατηγορία των παγιωμένων εκφράσεων, εφόσον ισχύουν οι όροι της σημασιολογικής επανερμηνείας του συνόλου (Μπόλλα-Μαυρίδου 1996).

Το πεδίο της συγκεκριμένης έννοιας ανήκει στα πεδία «χαρακτηρισμού προσώπου βάσει της κοινωνικής του θέσης» (Telija 1996: 173) και συγκεντρώνει αρκετό αριθμό ΦΜ, τοποθετημένων σε υπο-πεδία: από την αντίληψη της φτώχειας ως

¹⁸ Τα κριτήρια ιδιωματικότητας ορίζονται με βάση τις εξής παραμέτρους: υποχρεωτική σημασιολογική επανερμηνεία και αδιαφάνεια, σταθερότητα της μορφής και μη προβλεψιμότητα της χρήσης. Πάντως, έχει επανειλημμένα επισημανθεί ότι οι διακρίσεις ανάμεσα στις ΦΜ αποτελούν ζήτημα διαβάθμισης χωρίς να υπάρχουν σαφή όρια. Σχετικά με τα ζητήματα των ορίων και της κατηγοριοποίησης των λεξικών συνάψεων ανάλογα με το βαθμό παγίωσής τους βλ. επίσης Baranov & Dobrovol'skij (1996), Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ευθυμίου (2006), Μότσιου (2012). Εκτός από τα έργα στα οποία αναφερόμαστε ρητά, στη συγκεκριμένη αντιπαραβολική χρησιμοποιήθηκαν τα λεξικά και οι πηγές που αναφέρονται στο τέλος του άρθρου.

έλλειψης φαγητού έως τη συσχέτισή της με σύνθετες έννοιες συναισθηματικής και ηθικής φύσης όπως η ντροπή και η δυστυχία.

Η έννοια της φτώχειας αποτελεί σύνθεση εννοιών ηθικού και οικονομικού-κοινωνικού χαρακτήρα, οι οποίες παρουσιάζουν ως επί το πλείστον αρνητική αξιολόγηση, με αποτέλεσμα να γίνεται αντιληπτή ως αξία με αρνητικό πρόσημο (αντι-αξία). Η υλική διάσταση της φτώχειας σχετίζεται πρωτίστως με την ικανοποίηση των θεμελιωδών ανθρωπίνων αναγκών όπως τροφή, στέγη, ένδυση, υπόδηση, στοιχειώδη υλικά αγαθά (χρήματα). Το κοινό σημασιολογικό στοιχείο που συνδέει όλες αυτές τις παραμέτρους ως όψεις (υπο-έννοιες) της φτώχειας είναι οι έννοιες της ανεπάρκειας, της έλλειψης, της στέρησης. Με άλλα λόγια, «φτώχεια» είναι η πείνα, η δίψα, η γύμνια, η έλλειψη στέγης, χρημάτων κλπ. Το σύνολο των φρασεολογισμών με αυτή τη σημασία αναφέρονται σε διαφορετικά στοιχεία (τμήματα) της πραγματικότητας, συνθέτοντας τις ετερογενείς πληροφορίες σε ενιαίο σύνολο.

Για την επίτευξη της βέλτιστης ανάλυσης της έννοιας κρίνεται απαραίτητο το σύνολο των ΦΜ που υπάγονται στο ευρύ ιδεογραφικό πεδίο της φτώχειας να διαιρεθεί σε υποσύνολα (υπο-πεδία) με βάση τόσο τις υπο-έννοιες, όσο και τα εικονιστικά περιγραμμάτα/σχήματα (image schemata) (Baranov & Dobrovol'skij 2008: 156). Η διάρθρωση του πεδίου σε υπο-πεδία πρέπει να αποτυπώνει και να αντανakλά τη σημασιολογική ετερογένεια των ΦΜ που εμπίπτουν σε αυτό. Η πλήρης αποτύπωση του πεδίου περιλαμβάνει την περιγραφή όλων των υπο-πεδίων. «Εφόσον στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι ιδιοματισμοί χαρακτηρίζονται με λιγότερο ή περισσότερο ζωντανή «εσωτερική μορφή», στην περιγραφή της σημασίας τους, μαζί με τα υπόλοιπα συστατικά του περιεχομένου, είναι σκόπιμο να λαμβάνεται υπόψη και η «εικονιστική» συνιστώσα» (Baranov & Dobrovol'skij 2008: 100). Η εικονιστική συνιστώσα λειτουργεί ως τροποποιητής (modifier), διότι επιτρέπει τη σημασιολογική διαφοροποίηση εντός του πεδίου στη βάση της υποκείμενης γνωσιακής δομής της εσωτερικής μορφής. Η συνεξέταση των δυο δομών –της εννοιακής και της «εικονιστικής»– είναι δυνατόν να δώσει ενδιαφέροντα αποτελέσματα στην έρευνα των καθολικών αλλά και των γλωσσικά ιδιαίτερων στοιχείων στη σφαίρα της φρασεολογίας (Baranov & Dobrovol'skij 2008: 156).

4.1. Η φτώχεια είναι έλλειψη τροφής (πείνα)

Στη βάση της αξίας του ψωμιού ως πολιτισμικού συμβόλου στον ευρωπαϊκό χώρο¹⁹ διαμορφώνεται η σημασία «φτώχεια είναι η στέρηση του ψωμιού», η οποία ενώνει πολυάριθμες ΦΜ σε ένα συγκεκριμένο υπο-πεδίο.²⁰ Ο τρόπος διαμόρφωσης της σημασίας που εμπεριέχεται στην εσωτερική μορφή του φρασεολογισμού ορίζεται ως «μοντέλο της εσωτερικής μορφής», στα μετωνυμικά μοντέλα προβάλλεται ένα στοιχείο, μέρος, τμήμα της διαδικασίας, της ενέργειας ή της κατάστασης, λαμβάνοντας υπ' όψιν το όλο, το σύνολο (Baranov & Dobrovol'skij 2009: 23-24). Τα παραδείγματα και στις δυο γλώσσες παρουσιάζουν όμοιες υποκείμενες γνωσιακές δομές: είμαι φτωχός σημαίνει «δεν έχω ούτε την παραμικρή ποσότητα ψωμιού για να φάω». Τα παραδείγματα αυτά είναι δομημένα σε ένα μετωνυμικό μοντέλο που συναντάται συχνά στη φρασεολογία, δηλαδή της άρνησης/στέρησης ακόμη και ενός ελάχιστου στοιχείου του συνόλου (Baranov & Dobrovol'skij 2009: 24). Αν στη βουλγαρική παρατηρούμε συντακτικές δομές κυρίως με το ρήμα *ден έχω* (n'amam), στην ελληνική, εκτός από το ισοδύναμο *ден έχω ψωμί να φάω*, οι δυο φράσεις *λέω το ψωμί ψωμάκι* και *ден ξέρω τι*

¹⁹ Στην ιστορία της Ευρώπης το κύκλωμα στάρι-αλεύρι-ψωμί έχει κυρίαρχη σημασία. Είναι αυτό που απασχολεί περισσότερο τις πόλεις, τα κράτη, τους εμπόρους, τους ανθρώπους για τους οποίους ζωή «σημαίνει να 'χουν ψωμί να τρώνε» (Braudel 1995: 144).

²⁰ Περισσότερα σχετικά με το «symbol-based motivation» βλ. Dobrovol'skij & Piirainen (2010: 78).

θα πει ψωμί περιγράφουν κλιμακούμενη την κατάσταση της πείνας, αντίστοιχη της φτώχειας.

(1α) *оставам без зальк хляб* [ostavam bez zalək hl'ab] «μένω χωρίς μπουκιά ψωμιού», *нямам троха хляб* [n'amam troha hl'ab] «δεν έχω ψίχουλο/ούτε την ελάχιστη ποσότητα ψωμιού», *хляб нямам да ям* [hl'ab n'amam da jam] «ψωμί δεν έχω να φάω»

(1β) *λέω το ψωμί ψωμάκι, δεν έχω ψωμί να φάω, δεν ξέρω τι θα πει ψωμί*

Όλα τα παραδείγματα ανήκουν στο επίπεδο του προφορικού λόγου και χρησιμοποιούνται ως ισοδύναμα σε περιστάσεις που αναφέρονται σε κατάσταση έσχατης ένδειας. Ως προς το βαθμό της φρασεολογικής ισοδυναμίας διακρίνονται:

α) απόλυτα ισοδύναμες ΦΜ: *хляб нямам да ям* [hl'ab n'amam da jam] – *δεν έχω ψωμί να φάω*,

β) ΦΜ με όμοια σημασία, διαφορετική λεξική σύνθεση και συντακτική δομή (διαφορετικά αλλά παραπλήσια εικονιστικά σχήματα, βλ. Dobronol'skij & Piirainen 2010: 85-86). Αυτές οι μονάδες παρουσιάζουν μερική ισοδυναμία και αποτελούν σχετικά διαγλωσσικά ισοδύναμα: *хляб нямам да ям* [hl'ab n'amam da jam] – *δεν ξέρω τι θα πει ψωμί*.

Σε άλλες ΦΜ του ίδιου υπο-πεδίου η εστίαση είναι στην αίσθηση της πείνας. Στη βουλγαρική ο ιδιοματισμός βασίζεται στην οξύμωρη ειρωνική παρομοίωση που συνδέει το πρόσωπο με γνώρισμα ή χαρακτηριστικό, το οποίο λογικά είναι αδύνατο να ισχύει. Στα ελληνικά παραδείγματα οι εικονιστικές συνιστώσες των φρασεολογισμών εστιάζουν στα συμπτώματα που προκαλεί η πείνα (πόνος και γουργούρισμα της κοιλιάς), τα οποία είναι κλιμακούμενα σε σχέση με την έντασή της. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το τελευταίο εκ των παραδειγμάτων που αναφέρονται παρακάτω (*δεν έχει να ζύσει το δόντι του*), το οποίο περιγράφει ένα επακόλουθο της απόλυτης πείνας-φτώχειας: ο πολύ φτωχός είναι αυτός που δεν έχει να φάει και δεν έχει υπολείμματα τροφής στα δόντια του. Οι παρακάτω ΦΜ είναι δομημένες σε μοναδικά μοντέλα της εσωτερικής τους μορφής και παρουσιάζουν το χαμηλότερο βαθμό διαγλωσσικής ισοδυναμίας, καθώς συνήθως δεν συνδέονται με φρασεολογικά ισοδύναμα στην άλλη γλώσσα:

(2α) *сум като просяк* [sit kato pros'ak] «χορτάτος σαν το ζητιάνο»²¹

(2β) *η κοιλιά του βαράει/παίζει Καραϊσκάκη / ταμπουρά, με κόβει λόρδα, έχω κάτι λόρδες, δεν έχει να ζύσει το δόντι του*

Στη συνέχεια θα αναφέρουμε με συντομία τα υπόλοιπα υπο-πεδία που διαμορφώνονται στο πλαίσιο του ευρύτερου ιδεογραφικού πεδίου της φτώχειας, στα οποία παρουσιάζονται οι εννοιακοί συσχετισμοί που φανερώνουν τις δυνατότητες εννοιοποίησης της φτώχειας στην ελληνική και στη βουλγαρική. Δε θα επιχειρήσουμε λεπτομερή ανάλυση των επιμέρους φρασεολογισμών που εμπίπτουν σε κάθε υπο-πεδίο, καθώς δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας δεδομένου ότι η πλήρης περιγραφή του πεδίου τόσο για την ελληνική όσο και για τη βουλγαρική μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο αυτοτελούς μελέτης.

4.2. Η φτώχεια είναι έλλειψη ενδυμάτων/υποδημάτων (γύμνια)

Η ιδέα της φτώχειας ως έλλειψης των απαραίτητων στοιχείων της ενδυμασίας που καλύπτουν το σώμα είναι παρούσα και στις δυο γλώσσες και διαμορφώνει μια

²¹ Το παράδειγμα είναι από τον Yanev (2013: 201).

ευδιάκριτη υποκατηγορία διαφορετικών ΦΜ, οι οποίες ενώνονται στη βάση της κοινής αφηρημένης εννοιακής φόρμουλας «Η φτώχεια είναι γύμνια». Στο συγκεκριμένο υπο-πεδίο ανήκουν ΦΜ με όμοια σημασία, με διαφορετική λεξική σύνθεση και με παραπλήσιο, αλλά όχι ταυτόσημο, εικονιστικό σχήμα, βασισμένο στο μετωνυμικό μοντέλο της «απουσίας ενός τμήματος του αντικειμένου» (Baranov & Dobrovol'skij 2009: 25).

(3α) *нямam ruza na gərba si* [n'amam riza na gərba si] «δεν έχω πουκάμισο στην πλάτη μου», *ходя гол и бос* [hod'a gol i bos] «πηγαίνω γυμνός και ξυπόλητος»

Η βουλγαρική γλώσσα παρουσιάζει σειρά από στερεοτυπικές παρομοιώσεις που συνήθως περιέχουν διαλεκτικό ή αρχαϊκό λεξιλόγιο. Η εικονιστική συνιστώσα βασίζεται στην ιδέα της πλήρους έλλειψης ρούχων ως ένδειξης του απόλυτου ορίου της φτώχειας. Η σχέση μεταξύ της σημασίας της ΦΜ και της εσωτερικής μορφής είναι διάφανη. Το εικονιστικό στοιχείο καθορίζει τις σημασίες που αναπτύσσουν οι συγκεκριμένοι φρασεολογισμοί:

(4α) *гол като хурка/като прѣт/пyиука/пpѣчка/тояга* [gol kato hurka/prət/ruška/prəčka] «γυμνός σαν τη ρόκα/κοντάρι/τουφέκι/βέργα», *няма за що кyче да го хване* [n'ama za što kuče da go hvane] «δεν έχει από τι να τον αρπάξει ο σκύλος»

Το ίδιο μετωνυμικό μοντέλο παρατηρείται σε αρκετούς σε αριθμό ελληνικούς φρασεολογισμούς, όπου η κατάσταση της φτώχειας συνδέεται κυρίως με δυο στοιχεία, με τα *υποδήματα* και με το *εσώρουχο (βρακί)* ως το ελάχιστο και πλέον απαραίτητο στοιχείο της ενδυμασίας. *Γυμνός* και *ζεβράκωτος*, αλλά και *ανυπόδητος*, *ξυπόλητος* είναι ο άνθρωπος χωρίς περιουσία, ο πάμφτωχος, ο πένης.

(4β) *είμαι ξυπόλητος, είμαι με μισό τσαρούχι, δεν έχω βρακί, είμαι ζεβράκωτος, δεν έχω (δεύτερο) βρακί να φορέσω.*

4.3. Η φτώχεια είναι έλλειψη στέγης/σπιτιού

Εντός του συγκεκριμένου υπο-πεδίου στις δυο γλώσσες διακρίνονται ΦΜ με όμοια σημασία (όμοια δηλωτική και αξιολογική συνιστώσα), όμοια ή παρόμοια λεξική σύνθεση και όμοιο εικονιστικό σχήμα. Οι συγκεκριμένες μονάδες αποτελούν πλήρη διαγλωσσικά φρασεολογικά ισοδύναμα:

(5α) *оставам на пътя* [ostavam na pət'a] «μένω στο δρόμο»

(5β) *έμεινα στο δρόμο/βρίσκομαι στους πέντε δρόμους*

Κατά κανόνα, όμως, οι ΦΜ τις οποίες συνδέει η δήλωση της φτώχειας ως έλλειψης στέγης, έχουν διαφορετική λεξική σύνθεση και συντακτική δομή και παρουσιάζουν εντελώς διαφορετικό εικονιστικό σχήμα.

(6α) *живея като кyче под стряха* [živeja kato kuče pod str'aha] «ζω σαν το σκύλο κάτω από την αστρέχα (το γείσο της στέγης)»²²

(6β) *μένω στην ψάθα*, περιέρχομαι σε πολύ μεγάλη φτώχεια

²² Το παράδειγμα προέρχεται από τον Vatov (2007).

Σε αυτήν την υποκατηγορία εντάσσεται και η φράση από τις Γραφές *ουκ έχει πού την κεφαλήν κλίνει* (Λουκ. 9.58), που χρησιμοποιείται και στην παραλλαγή *δεν έχει πού την κεφαλήν κλίνει* με τη σημασία «δεν έχει καταφύγιο, στέγη».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι στη βουλγαρική είναι αισθητά συχνότερη η παρομοίωση των χαρακτηριστικών της φτώχειας με τις συνθήκες ζωής των ζώων (του σκύλου, του ποντικιού). Στην ελληνική δεν παρατηρείται ούτε μια μονάδα με παρόμοιο σχήμα, κάτι που μαρτυρεί πιθανόν διαφορετική σχέση με την εξωγλωσσική πραγματικότητα.

4.4. Η φτώχεια είναι έλλειψη υλικών πόρων (χρημάτων)

Στο μετωνυμικό μοντέλο του συνόλου (Baranov & Dobrovol'skij 2009: 24) και της απουσίας ακόμη και ενός ελάχιστου στοιχείου του όλου είναι βασισμένη η εσωτερική μορφή ενός συνόλου ΦΜ με τη σημασία «η φτώχεια είναι έλλειψη χρημάτων»:

(7α) *без пукнат гроуи съм/пукната пара нямам* [bez puknat groš sam, puknata para n'amam] «είμαι χωρίς/δεν έχω δεκάρα τσακιστή», *броя си стотинките* [broja si stotinkite] «μετράω τις δεκάρες»

(7β) *δεν έχω πεντάρα (τσακιστή), δεν έχω φράγκο, μένω απένταρος/άφραγκος, μετράω και τις δεκάρες*

Σε άλλο σύνολο φρασεολογισμών με διάφανη εσωτερική μορφή η ανάγνωση της άδειας τσέπης ως ένδειξης της φτώχειας σχετίζεται με την εν μέρει πολιτισμική συνήθεια να κουβαλάμε τα όσα χρήματα διαθέτουμε στην τσέπη μας.

(8α) *с празни джобове съм, с празен портфейл съм* [s prazni džobove, s prazen porfejl sam] «με άδειες τσέπες/άδειο πορτοφόλι είμαι»

(8β) *μένω με άδειες τσέπες, αδειάζουν οι τσέπες μου/το πορτοφόλι μου, είμαι/μένω στον άσο, είμαι ταπί, μένω πανί με πανί.*²³

Στο υπο-πεδίο αυτό εμπίπτουν ΦΜ που παρουσιάζουν όμοια δηλωτική και αξιολογική σημασία, έχουν όμως παραπλήσια λεξική σύνθεση και διαφορετική συντακτική δομή, παρόλο που η εσωτερική τους μορφή βασίζεται στο κοινό μοντέλο ενός ανύπαρκτου στοιχείου ή μέρους του αντικειμένου (το μαλλί στο αυγό):

(9α) *Има колкото по яйцето вълна* [ima kolkoto po jajceto valna] «έχει όσο μαλλί στο αυγό»

(9β) *Κούρεψε τ' αυγό και πάρε το μαλλί του.*

4.5. Η φτώχεια είναι έλλειψη φυσιολογικών υγρών

Η εσωτερική μορφή των φρασεολογισμών βασίζεται στο μοντέλο της έλλειψης, στην προκειμένη περίπτωση ακόμη και των πλέον απαραίτητων φυσιολογικών υγρών του σώματος. Στην ελληνική και στη βουλγαρική εντοπίσαμε ΦΜ με παραπλήσια εσωτερική μορφή, η οποία εξασφαλίζει την ένταξή τους στο ίδιο υπο-πεδίο. Τα παραδείγματα αυτά συνδέονται με σχέση μερικής διαγλωσσικής ισοδυναμίας (διαγλωσσικά quasi-synonyms) (βλ. Baranov & Dobrovol'skij 2014: 216):

(10α) *нямам сълзи в очите* [njamam selzi v očite] «δεν έχω δάκρυα στα μάτια»

(10β) *ούτε σάλιο δεν έχω*

²³ Έκφραση με διάφανη εικονιστική βάση, καθώς, σύμφωνα με την ερμηνεία του Νατσούλη (1989: 208), είναι τα δυο πανιά της άδειας τσέπης που έρχονται σε επαφή.

Ένας νεοελληνικός φρασεολογισμός μαρτυρεί τη μεταφορική ταύτιση της κατάστασης της φτώχειας με τη σωματική κατάσταση του ανθρώπου, με την σωματική αδυναμία και την αστάθεια:

(11) *δεν στέκομαι καλά στα πόδια μου* (πρβλλ. και *καλοστεκούμενος*).

4.6. Η φτώχεια είναι ντροπή

Ένα μοναδικό παράδειγμα στη βουλγαρική αποκαλύπτει μια ενδιαφέρουσα πτυχή της ηθικής αντίληψης της έννοιας «φτώχεια» ως κατάστασης που προκαλεί στο υποκείμενο αίσθηση ντροπής:

(12) *φυкаралѣк маскаралѣк* [fukarlək maskarlək] (από την τουρκική) «η φτώχεια είναι απρέπεια, ξεδιαντροπιά».

4.7. Η φτώχεια είναι κακό πεπρωμένο

Όπως προκύπτει από το παρακάτω σύνολο ΦΜ, και στις δυο γλώσσες η φτώχεια συνδέεται με το δυστυχές πεπρωμένο, τη δυσμενή μοίρα, την κακοτυχία:

(13) *όπου φτωχός κι η μοίρα του, δεν έχω στον ήλιο μοίρα*

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι στη βουλγαρική, παρόλο που δεν καταγράφηκε φρασεολογισμός η σημασία του οποίου να παραπέμπει ρητά στη δυστυχία, το ουσιαστικό *бедност* [bednost] «φτώχεια» συνδέεται ετυμολογικά με το ουσιαστικό *бѣда* [beda] «δυστυχία».²⁴

Μια φράση που εμπίπτει στα βιβλικά πρότυπα ανιχνεύεται και στις δυο γλώσσες:

(14α) *бѣден като Лазар* [beden kato Lazar] «φτωχός σαν τον Λάζαρο»

(14β) *φτωχολάζαρος* (λαϊκ.).²⁵

4.8. Μοναδικές ΦΜ χωρίς φρασεολογικά ισοδύναμα

Εντοπίσαμε επίσης αρκετό αριθμό φρασεολογισμών με μοναδική εσωτερική μορφή, στους οποίους δεν είναι δυνατόν να διακριθεί κάποιο κοινό μεταφορικό ή μετωνυμικό μοντέλο. Τα παραδείγματα αυτά είναι δύσκολο να ενταχθούν σε υπο-πεδία, που αποτελούνται από μονάδες με κοινή γνωσιακή βάση. Οι συγκεκριμένες ΦΜ έχουν διαφορετική συντακτική δομή, διαφορετική λεξική σύνθεση (ανόμοιο εικονιστικό σχήμα) και ενώνονται μόνο από την αναφορά τους στην έννοια της φτώχειας.

Από τα παραδείγματα αυτά στη βουλγαρική διακρίνονται ορισμένες μονάδες με ζωομορφική βάση της εικονιστικής συνιστώσας. Είναι οι φρασεολογισμοί που έχουν έντονα προφορικό χαρακτήρα στους οποίους η αξιολόγηση των χαρακτηριστικών για τον άνθρωπο καταστάσεων επιτυγχάνεται σε σύγκριση με ζώο, κυρίως με σκύλο:²⁶

(15α) *и на кучетата (нсетата) съм заборчниял* [i na kučetata səm zaborčn'al] «χρωστάω και στα σκυλιά», *куче ме влачи* [kuče me vlači] «σκύλος με σέρνει», *и*

²⁴ Ετυμολογείται από το πρωτοσλαβ. *bēda, παλαιοβουλγ. бѣда «ατυχία, δυστυχία», βλ. στις σύγχρονες σλαβικές γλώσσες ουκρ. бідá, βλγ. беда, σερβοκρ. бeдa, τσεχ. bída, πολ. biada, λουζ. bēda (БЕР, τ. 1, 39).

²⁵ Με προέλευση από την παραβολή του πλουσίου και του Λαζάρου (Λουκ. ιστ', 19-31). Για τη μνήμη του Λαζάρου βλ. στο Μερακλής (2004: 249): «ο λαός τον έλεγε και Φτωχολάζαρο, οι μητέρες ζύμωναν για τα παιδιά τους ειδικά κουλούρια» κ.λπ.

²⁶ Σχετικά με την αμφίσημη φύση και το διπλό ρόλο του σκύλου ως ζώου με ανώτερο και ως ανθρώπου με χαμηλό στάτους βλ. στο Sergis (2010: 61-88).

кучетата вар не лижат (ядат) някъде [i kučetata var ne ližat], «και τα σκυλιά ασβέστη δεν τρώνε κάπου», беден като ърковен плъх/мишка [beden kato sarkoven pləh/miška] «φτωχός σαν τον αρουραίο/ποντίκι της εκκλησίας», нямам ни куче, ни котка [n'amam nito kuče nito kotka] «δεν έχω ούτε σκύλο, ούτε γάτα», едва свързва двата края [edva svərzva dvata kraja] «μόλις που ενώνει τις δυο άκρες»

Ο τελευταίος φρασεολογισμός είναι διάφανα αιτιολογημένος: ο φτωχός ενώνει με δυσκολία τις άκρες ενός αντικειμένου που κανονικά πρέπει να ενώνονται. Απόλυτη εικονιστική ετερογένεια παρουσιάζουν και τα ακόλουθα παραδείγματα στην ελληνική που εκφράζουν την απρόσμενη και ξαφνική μετάβαση σε κατάσταση φτώχειας:

(15β) με παρέσυρε το ρέμα, έσκασε κανόνι (κήρυξε πτώχευση)

Σε αυτήν την ετερογενή κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε επιπλέον τις εκφράσεις είμαι επί ξύλου κρεμάμενος και περίοδος ισχνών αγελάδων, που πέρασαν στο νεοελληνικό λόγο από την Αγία Γραφή και παρ' όλα αυτά δεν υπάρχουν στη βουλγαρική ανάλογες παγιωμένες εκφράσεις που να πληρούν τα σημασιολογικά, υφολογικά και πραγματολογικά κριτήρια ισοδυναμίας.

5. Συμπεράσματα

Στο άρθρο αυτό επιχειρήθηκε μια διαγλωσσική αντιπαραβολική ανάλυση μιας σημαντικής γλωσσο-πολιτισμικής έννοιας, με σημαντική θέση στα φρασεολογικά συστήματα των δυο γλωσσών. Παρόλο που η ανάλυση δεν ήταν εξαντλητική στις λεπτομέρειές της, οι παρατηρήσεις που προηγήθηκαν περιγράφουν σε γενικές γραμμές ορισμένα από τα ζητήματα που ανακύπτουν από την αντιπαραβολική ανάλυση των ΦΜ του πεδίου της «φτώχειας» και μπορούν να αποτελέσουν παράδειγμα αξιοποίησης των θεωρητικών απόψεων και εργαλείων που προαναφέρθηκαν.

Πιστεύουμε ότι μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη και να εξασφαλίσει τη συνολική σύγκριση των φρασεολογικών συστημάτων των αντιπαραβαλλόμενων γλωσσών και μπορεί να οδηγήσει σε αντικειμενικά συμπεράσματα σε σχέση με τις μεταξύ τους ομοιότητες και τις διαφορές. Μια ανάλυση όπως η παραπάνω καθιστά δυνατή την προβολή των βασικών εννοιών στα φρασεολογικά συστήματα των δυο γλωσσών, την αποκάλυψη της εσωτερικής δομής τους, την ιεράρχηση και τις μεταξύ τους σχέσεις. Επιπλέον προβάλλει τις αξιακές διαφορές οι οποίες αντανακλώνται στις πολιτισμικά ασύμμετρες μονάδες χωρίς ισοδύναμα στην αντιπαραβαλλόμενη γλώσσα.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Ευθυμίου, Α. 2006. *Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρας. 2006. Η διάκριση [±λόγιο] και [±λαϊκό] στη Νέα Ελληνική: Ορισμός και ταξινόμηση. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Ρέθυμνο: CD ROM.
- Ανδριώτης, Ν. 1957. Αντίστοιχα εκφραστικά μέσα της αρχαίας και της νέας ελληνικής. *Ελληνικά* 15, 1-25.
- Abraham, W. 1989. Idioms in contrastive and in universally based typological research: towards distinctions of relevance. In Everaert, M. & van der Linden, E.-J. (eds) *Proceedings of the First Tilburg workshop on idioms*. Tilburg: ITK, 1-22.
- Asseņova/ Асенова, П. 2002. *Балканско езикознание. Основни проблеми на Балканския езиков съюз*. Велико Търново: Фабер.

- Αυγινοβα/ Авгинова-Николова, Ε. 2010. Μερικοί σημασιολογικοί παραλληλισμοί στον τομέα της ελληνικής και της βουλγαρικής φρασεολογίας. In *Новогръцкият език на Балканите през 21-ви век – изследвания, проблеми и перспективи*, София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, 144-151.
- Αυγινοβα/ Авгинова-Николова, Ε. 2011. За някои фразеολογизми с иронично значение в български и гръцки език. In *Паусий Χρισтов, една кариера в служба на словото*, Β.Τърново: УИ „Св. св. Кирил и Μεθοδий”, 403-413.
- Baranov & Dobrovol'skij/ Баранов, Α. & Добровольский, Д.. 1996. Идиоматичность и идиомы. *Вопросы языкознания* 5. Москва: Наука, 51-65.
- Baranov & Dobrovol'skij/ Баранов, Α. & Добровольский, Д. 1997. Постулаты когнитивной семантики. *Известия РАН, Серия литературы и языка* 56 (1), 11-21.
- Baranov & Dobrovol'skij/ Баранов, Α. & Добровольский, Д. 2008. *Аспекти теории фразеологии*. Москва: Знак.
- Baranov & Dobrovol'skij/ Баранов, Α. & Добровольский, Д. 2009. Принципы семантического описания фразеологии. *Вопросы языкознания* 6, 21-35.
- Baranov & Dobrovol'skij/ Баранов, Α. & Добровольский, Д. 2014. *Основы фразеологии. Краткий курс*. Москва: Флинта.
- Bartmiński, J. 1985. Stereotyp jako przedmiot lingwistyki (I). In M. Basaj & D. Rytel (eds) *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, Vol. III. Wrocław, 25-53.
- Bartmiński, J. (ed.) 1993. *Profilowanie pojęć*. Lublin: UMCS.
- Braudel, F. 1995. *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και капитализμός (15ος-18ος αιώνας)*. Τ. Α'. *Οι δομές της καθημερινής ζωής: το δυνατό και το αδύνατο*. (Μτφρ. Α. Ασδραχά). Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα Αγροτικής Τραπέζης.
- Colson, J.-P. 2008. Cross-linguistic phraseological studies: An overview. In S. Granger & F. Meunier (eds) *Phraseology. An Interdisciplinary Perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 191-207.
- Δημοπούλου, Β. 2010. Το λεξιλόγιο της φύσεως στις στερεότυπες εκφράσεις και στους ιδιωματισμούς: σημασιολογική ανάλυση και εφαρμογή στη διδασκαλία της νέας ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Δημοπούλου, Β. 2012. Στοιχεία για την εννοιολογική θεμελίωση και τη γνωστική λειτουργικότητα των νεοελληνικών ιδιωματικών εκφράσεων. In Z. Gavriilidou, Α. Efthymiou, Ε. Thomadaki & Ρ. Kambakis-Vougiouklis (eds) *Selected papers of the 10th ICGEL*, 773-782.
- Dobrovol'skij/ Добровольский, Д. 1996. Образная составляющая в семантике идиом. *Вопросы языкознания* 1, 71-93.
- Dobrovol'skij, D. 2007. Cognitive approaches to idiom analysis. In H. Burger, D. Dobrovol'skij, Ρ. Kühn & N. R. Norrick (eds) *Handbuch Phraseologie / Handbook Phraseology*. Berlin/New York: de Gruyter, vol. 2, 789-818.
- Dobrovol'skij, D. 2011. Cross-linguistic equivalence of idioms: Does it really exist? *Phraseologie und Parömiologie: Band 27*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 7-24.
- Dobrovol'skij, D. O. & Piirainen, Ε. 2005. *Figurative Language. Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*. Amsterdam: Elsevier.
- Dobrovol'skij, D. O. & Piirainen, Ε.. 2010. *Idioms. Motivation and Etymology. Yearbook of Phraseology*. Berlin/New York: Walter de Gruyter Mouton, 73-96.
- Fillmore, C. 1977a. Scenes-and-frames semantics. In Α. Zambolli (ed.) *Linguistic Structure Processing*. Amsterdam: North Holland, 55-82.
- Fillmore, C. 1977b. Topics in lexical semantics. In Ρ. W. Cole (ed.) *Current Issues in Linguistic Theory*. Bloomington: Indiana University Press, 76-138.
- Θώμου, Π. 2003. Κριτήρια διάκρισης των λεξη(λογι)κών συνάψεων (lexical collocations) από τις στερεότυπες φράσεις (idioms) στις ρηματο-ονοματικές δομές. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Ρέθυμνο, Κρήτη. Διαθέσιμο στο: <http://www.philology.uoc.gr/conference/6thICGL>.

- Θώμου, Π. 2014. Λεξικό πολυλεκτικών λεξικών μονάδων (multi-word units) της Νέας Ελληνικής: Ένα εργαλείο για την υποστήριξη της διδασκαλίας της δεύτερης γλώσσας. *Γλωσσολογία* 22, 83-96.
- Kaldieva-Zaharieva/ Калдиева-Захариева, С. 2005. *Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеология*. София: Академично издателство „Марин Дринов“.
- Kartalova/ Карталова, М. 2016. Фразеологични единици със зоо- и фитокомпонент в българския и гръцкия език. PhD diss, Пловдив, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.
- Korhonen, J. 2007. Probleme der kontrastiven Phraseologie. In H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn & N. R. Norrick (eds) *Phraseologie. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research*. Vol. 1. Berlin/New York: De Gruyter Mouton, 574-589.
- Lakoff, G. & Johnson, M. 1980. *Metaphors we Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Μερακλής, Μ. Γ. 2004. *Λαογραφικά ζητήματα*. Αθήνα: Καστανιώτης και Διάπτων.
- Μότσιου, Ε. 2007. Αντιπαραθετική φρασεολογία: από τη θεωρία στην πράξη, η περίπτωση του ιδιωτισμικού πεδίου της “εξαπάτησης”. In *Selected papers of the 8th ICGL*, Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Διαθέσιμο στο: http://www.linguist-uoi.gr/cd_web/docs/greek/032_motsiouICGL8.pdf.
- Μότσιου, Ε. 2012. Κατηγορίες πραγματολογικών φρασεολογισμών. In Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), *Selected papers of the 10th ICGL*, 960-964.
- Μπόλλα-Μαυρίδου, Β. 1996. Αντιπαραθετική εξέταση των στερεότυπων παρομοιώσεων της Ελληνικής και Αγγλικής γλώσσας. Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Markou/ Марку, Х. 2011. Фразеологични единици с компонент „око-очи“ в български и новогръцки език – опит за съпоставителен анализ. In *Балканите - език, история, култура II*, Велико Търново: Издателство „ИВИС“, 417-426.
- Markou/ Марку, Х. 2012. К характеристике „съм/είμαι“ конструкций в българском и новогръцком языках. In *Balkanismen heute - Balkanisms Today Reihe: Balkanologie. Beiträge zur Sprach- und Kulturwissenschaft Bd. 3*, 307-321.
- Markou/ Марку, Х. 2013. Наблюдения върху устойчивите словосъчетания с прилагателни за цвят в българския и новогръцкия език. In *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“-Филология, том 51*, кн. 1, сб. А. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 322-334.
- Migacheva/ Мигачева, О. Ю. 1998. Греческая и русская фразеология: опыт компаративного исследования. *Культура народов Причерноморья*. №3, 203-205
- Mokienko/ Мокиенко, В. М. 1995. Идеография и историко-этимологический анализ фразеологии. *Вопросы языкознания* 5, 3-14.
- Mokienko, V. 2000. О методологии сопоставительного исследования русской и немецкой фразеологии. *Rossica XXXVIII (za rok 1999)*, 2. Cast. Rocenka katedry slavistiky na filozofickej fakulte univerzity Palackeho, 337-350. Available at: http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Rossica-38/Rossica-38_41.pdf.
- Petrova/ Петрова, А. 2011. Предизвикателството фразеологична образност. In *Езиковедски изследвания в чест на проф. Сийка Спасова-Μιχαήлова*. София: Академично издателство «Проф. Марин Дринов».
- Petrova/ Петрова, А. 2014. *Фразеологията на балканските езици. Проблеми и перспективи на съпоставителното изследване*. Пловдив: Издателство „Астарта“.
- Petrova & Markou/ Петрова, А. & Марку, Х. 2015. Балканската фразеология в когнитивно-културологична перспектива. Проект за създаване на балкански фразеологичен корпус. In *Balkan Languages, Literatures and Cultures. Divergence and Convergence*. Sofia: University Press “St. Kliment Ohridski”, 176-184.
- Piirainen, E. 2009. Phraseology from an areal linguistic perspective. In M. Álvarez de la Granja (ed.) *Beiträge zur Phraseologie aus kontrastiver Sicht*. Hamburg, 19-44.

- Piirainen, E. 2010. Common features in the phraseology of European languages: Cultural and areal perspectives. In *Phraseologie global - areal - regional: Akten der Konferenz EUOPHRAS 2008*. Tübingen: Narr, 15-27.
- Reichstein/ Райхштейн, А.Д. 1980. *Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии*. Москва: Высшая школа.
- Rosch, E. 1973. Natural categories. *Cognitive Psychology* 4, 328-350.
- Συμεωνίδης, Χ. 2000. *Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Sandfeld, K. 1930. *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris: Champion.
- Sergis, M. G. 2010. Dog Sacrifice in Ancient and Modern Greece: From the Sacrifice Ritual to the Dog Torture (kynomartyrion). *Folklore* 45, 61-88.
- Symeonidis, Ch. 1991. Bulgarische und Griechische Semantische Entlehnungen (Calques) aus dem Türkischen am Beispiel einiger Verben. *Actes du 5e Colloque organisé par l' Institut des études balkaniques de Thessaloniki et l' Institut d' études balkaniques de l' Académie Bulgare des Sciences à Thessaloniki et Jannina, 27-31 Mars 1988*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 425-430.
- Τζιτζιλής, Χ. 2000. Εισαγωγή. Στο Χ. Τζιτζιλής & Χ. Συμεωνίδης (επιμ.) *Βαλκανική γλωσσολογία: Συγχρονία και διαχρονία*. Θεσσαλονίκη: Τομέας Γλωσσολογίας ΑΠΘ, 11-18.
- Telija/ Телия, В. 1996. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Школа «Языки русской культуры».
- Trendafilova/ Трендафилова, П. 2007. Лингвокультурологичен поглед към отношенията на български народни мъдрости и библейските им съответствия. *В огледалния свят на езика и културата*. Рус: „Лени-Ан”, 112 -143.
- Vasilev/ Василев, К. 2017. Фразеологизмите в обучението по съвременен гръцки език за българи. PhD diss. София, НБУ.
- Vasilenko/ Василенко, А. П. 2016. Види межъязыковых фразеологических эквивалентов в духе теории симметрии языкового знака (на материале русского и французского языков). In *Современная фразеология. Тенденции и инновации*. Москва – Санкт Петербург-Брянск: Новый проект, 52-74.
- Vatov/ Вътов, В. 2007. Човекът и човешкият живот, представени от българските разговорни зоофразеологизми с образна компонента куче, псе. *Трудове на ВТУ, XXXIV* (за 2004), 2007, кн. 2, 71-84. Available at: <http://georgesg.info/belb/personal/vytov/kuche-pse.htm>.
- Wierzbicka, A. 1990. Prototype save: On the uses and abuses of the notion of “prototype” in linguistics and related fields. In S. Tsohatzidis (ed.) *Meanings and Prototypes. Studies in Linguistic Categorization*. London: Routledge, 347-367.
- Χιώτη, Α. 2010. Οι παγιωμένες εκφράσεις της νέας ελληνικής: ιστορική διάσταση, ταξινόμηση και στερεοτυπικότητα. Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Yanev/ Янев, Б. 2013. За образните сравнения и мястото им в лингвистичната наука (факти на езика или факти на речта). *OPERA SLAVICA XXIII* (4), 197-207.
- Yanisova/ Янисова, Χ. 2008: Фразеологични единици с кратка винителна местоименна форма в новогръцкия език (паралели с българския език.) *Съпоставително езикознание XXXIII*, 2008, кн. 3. Available at: http://www.slav.uni-sofia.bg/Pages/H_Yanissova.pdf
- Zykova/ Зыкова, И. В. 2007. Контрастивная фразеология: путь от диалога языков к диалогу культур. *Вестник МГЛУ*. 2007. Вып. 532, 129-139.
- Zykova, I. V. 2011. Contrastive studies: Levels and stages of research on phraseologisms of different languages. In A. Pamies & D. Dobrovolskij (eds) *Linguo-cultural Competence and Phraseological Motivation*, Baltmannsweiler: Scjhnneider, 147-156.

Λεξικά και πηγές

- Angelieva & Petrova/ Ангелиева, Ф. & Петрова, С. 1994. *Кратък гръцко-български фразеологичен речник*. София: Издателство „Св. Климент Охридски”.
- Αδάμ, Α. 2010. *Λεξικό συνώνυμων και αντώνυμων φράσεων*. Αθήνα: Εκδοτική Άλφα.
- БЕР: *Български етимологичен речник*, т. 1, София: Академично издателство „Проф. М. Дринов”.

- Βλαχόπουλος, Σ. 2007. *Λεξικό των ιδιωτισμών της ΝΕ*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- ΛΚΝΕ: *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, 1998, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη].
- Μαρκαντωνάτος, Γ. 2002. *Λεξικό αρχαίων βυζαντινών και λόγιων φράσεων της νέας ελληνικής*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1998. *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νατσούλης, Τ. 1989. *Λέξεις και φράσεις παροιμιώδεις*. Αθήνα: Σμυρنيωτάκης.
- Nicheva et al./ Ничева, К., Спасова-Михайлова, С. & Чолакова, К. 1975. *Фразеологичен речник на българския език*, т.1,2. София: БАН.
- Parahagi P. 1908. *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig XIV, 1908, 113-178.
- Παπαζαφείρη, Ι. 1995. *Ρήσεις, γνωμικά, φράσεις από τις Γραφές*. Αθήνα: Σμίλη.
- Thomai, J., Lloshi, X., Hristova, R., Qiriazati, K. & Melonashi, A. 1999. *Fjalor frazeologjik Ballkanik*. Tiranë: Dituria.